ВОСХОД
№25 (10072)
Пятница
30 июня 2023 года
АРГАЯШ МЕДИА
ARGAYASH.COM

АРҒУЖА

БАШҠОРТ ТЕЛЕНДӘ МАХСУС БИТ №6 (147)
ИЮНЬ, 2023 ЙЫЛ

ТАРИХ

«СҮКЕМ БАТЫР» ҠОБАЙЫРЫ БЕҘҘЕКЕМЕ?

1936 ЙЫЛДА «ЯҢЫ ЮЛ» КОЛХОЗЫ АҒЗАҺЫ АСҠАР ЙӘНМЫРҘИНДАН ЯҘЫП АЛЫНҒАН. УЛ ҠОЛӨМБӘТ АУЫЛЫНДА ЙӘШӘҮСЕ ТАРИХСЫ БАРЫЙҘАН ИШЕТКӘН ТЕКСТЫ ТУЛЫЛАНДЫРҒАН.

Арслан БИКБУЛАТОВ,
тыуған яҡты өйрәнеүсе

Асҡар бабай раҫлауынса, Барыйҙан 1600 йылда ҡулдан тирегә яҙылған китап һаҡланған. Был китапта ергә хоҡуҡлыҡты раҫлаусы ырыу Грамоталары, шул осорҙа ниндәй хәл-ваҡиғалар булыуы тураһында мәғлүмәттәр һаҡланған. Унда Башҡортостандың оҙайлы тарихы сағыла.

«Сүкем батыр» ҡобайыры ла ошо китаптан алынған. Барый Свердловск ҡалаһында йәшәй. Латин графикаһында машинкала баҫылған тулы текст Ф.3, оп 73, д 24, Л 1-3 номеры аҫтында Ғилми архивта һаҡлана. Текст һуңында «Сүкем батыр» риүәйәте килтерелгән. Әйтеүҙәренсә, Сүкем батыр рус-поляк һуғышы ваҡытында йәшәгән. Мәсем хан һуғышсылары Дулмат, Ҡайырҙы, Мейәс йылғаһы үҙәнендә йәшәгән башҡорттарҙың ерен, малдарын тартып алғандар. Башҡорттарҙы төрлөсә мәсхәрәләп үлтергәндәр. Башҡорттар үҙ ерҙәрен һаҡлап ил талаусыларға ҡаршы яуға күтәрелгәндәр. Уларҙың юлбашсыһы Сүкем батыр була. Сүкем Гөлөк батыр менән игеҙәктәр.

Был һуғыш 3 йыл буйына барған. Башҡорт уҡсылары дошман һалдаттарын 3 йыл дауамында ҡырғандар. Долмат нығытмаһын емергәндәр. Бара-тора Сүкем һалдаттары тарҡала башлай. Яңғыҙ ҡалған Сүкем батыр Мейәс йылғаһы буйындағы бер бәрелештә үлтерелә.

Сүкем тархан тыуған ауыл «Яңы юл» колхозынан 4 километр алыҫлыҡта урынлашҡан. 1962 йылда фольклорсы Салауат Галин «Сүкем батыр» ҡобайырының икенсе вариантын Арғаяш районы Нуркин ауылында йәшәүсе Сәфәрғәле Солтанбәковтан (1905 йылда тыуған) яҙып алған. Ғилми архив Ф.3, оп 21, д 8, Том 1, Л. 53. Текст традицион эпик юлдарҙан тора (12 клише).

Асҡар Йәнмырҙин сығышы менән ҡайҙан, ниндәй ауылда тыуған? «Яңы юл» колхозы Ҡонашаҡ ауылы халҡының кулак тип Себергә һөргөнгә ебәрелмәй ҡалған кешеләрен туплап, 1932 йылда ғына ойошторола. Был колхозға башҡа ауыл кешеһен дә килтергәндәрҙер. «Яңы юл»ға Туҡтамыш ауылы «Оҙон Күл»дән Йәнмырҙин Мөхәмәтшәкирҙе лә (1870 йылғы) Асҡар исемле улы (1898 йылғы) мәжбүрирәүештә ебәреүҙәре бар.

Ҡолөмбәт ауылында йәшәүсе тарихсы Барый кем ул? Был исемле ауыл 1859, 1980 йылғы халыҡ иҫәбен алыуҙа теркәлмәгән. Ә был ауыл Илембәт тип аталмаймы икән? Унда ла Барый исемле ир күрһәтелмәгән. Сүкем тархан тыуған ауыл «Яңы юл» колхозынан 4 километр алыҫлыҡта тип раҫлана. Был осраҡ тарихты өйрәнеүселәр өсөн тағы сер булып ҡала. Ҡоңшаҡ тыуған яҡты өйрәнеүселәре «Сүкем батыр» ҡобайыры буйынса үҙ иҫбатлауҙарын тәҡдим итә. Сүкем батыр Арғаяштанмы әллә Ҡоңшаҡтанмы?!

Арғаяш районы батырҙары менән дан тота. **Руслан НАФИҠОВ архивынан фото.**

БӘХЕТ ҠАПҠАЛАРЫҒЫҘ ҺӘР САҠ АСЫҠ ТОРҺОН

Бисми-лләһи-ррәхмани-ррәхим! Был яҙма Арғаяш районы Дәрүиш ауылында йәшәүсе Фәниҙә апай Ғафиәт ҡыҙы тураһында. Фәниҙә апай Свердловск өлкәһе Ревда районы Дегтерск ҡалаһында 1940 йылдың 25 октябрендә тыуған. Уның бер туған Ғатиф исемле энеһе була (1942 йылғы, 2007 йылда вафат).

Аталары һуғышҡа китә. Әсә кешегә һуғыш йылдарында ныҡ ауырлыҡ төшә. Ике баланы ҡарап тәрбиәләү еңел булмай. Һуғыш ҡаалары һәр өйгә үтеп инә. Балаларын йәтим, ҡатынын тол ҡалдырып, Ғафиәт яу яланынан әйләнеп ҡайтмай. Фәниҙә апайҙың инәһе (Руза апай) бик оҫта тегенсе була. Бешеренергә, бәйләргә ярата. Уларға йәшәр өсөн һуғыштан һуң барак бирәләр. Улар күршеләре менән бер-береһенә ярҙамлашып, хәл-әхүәлдәрен белешеп, яҡындан аралашып йәшәгәндәр.

Фәниҙә апай 1947 йылда беренсе класҡа уҡырға бара. 1959 йылда 10 класты тамамлай. Уҡып бөткәс белем алыуын дауам итә. Свердловск ауыл хужалығы институтының көндөҙгө бүлеген һайлай. Юғары белемле ҡыҙҙы Красноуфимск районына баш зоотехник итеп тәғәйенләйҙәр. Фәниҙә апабыҙ уңған, зирәк була. Талип йылдарында Ҡушай ауылы егете Жәүәт Ғайфулла улы Шәйхетдинов менән таныша. Ике йәш пар ғаилә ҡора. Шатлыҡтарын арттырып, ике сабыйы тыуа. Әлфиә исемле ҡыҙҙары һәм Илфат исемле улдары донъялары ҡотон арттыра. Фәниҙә апай эшен ташламай. Шул арала ситтән тороп Мәскәү педагогия академияһын тамамлай (1973 йыл). Академияны тамамлағандан һуң Арғаяш районы Дәрүиш ауылына Жданов исемендәге совхозға эшкә киләләр. Фәниҙә Ғафиәт ҡыҙы кадрҙар бүлеген етәкләй. Тормош иптәше Жәүәт ағай баш зоотехник вазифаһын башҡара. Тормоштары ыңғай ғына барғанда ауыр ҡайғы килә. Жәүәт ағай юл һәләкәтенә осрап мәрхүм булып ҡала. Икенсе өлкәгә килеп, ошондай бәләгә юлығалар.

Тормош һынауҙарына бирешмәне Фәниҙә апай. Үҙендә рух көсө тапты, ауырлыҡтарға бирешеп бөгөлмәне. Ирен юғалтҡандан һуң да донъяһын матур алып барҙы. Балалары ла тәртипле булды. Улар хәҙер үҙҙәре айырым нигеҙ ҡорҙолар. Балаларының балаларын күреп, һөйөнөп ултыра Фәниҙә апай. Дәрүиш мәктәбенә уны уҡытыусы итеп эшкә саҡыралар. Уҡыусыларға биология фәне серҙәрен төшөндөрә. Балалар Фәниҙә апайҙы бик яраттылар. Мәктәп юлы уны яңыса асты. Ауылдаштарына ла төрлө яҡлап ярҙам ҡулы һуҙа. Грамоталы кеше һорау менән килеүселәргә кәңәштәрен бирә йәки төрлө документтар әҙерләшә. 1995 йылда апабыҙ хаҡлы ялға сыҡты. Маҡтаулы Хеҙмәт ветеранын барыбыҙ ҙа хөрмәт итәбеҙ.

Фәниҙә апай! Бәхет ҡапҡаларығыҙ һәр саҡ асыҡ торһон. Һаулыҡ менән кинәнеп йәшәгеҙ. Балаларығыҙ иманлы булһын. Күңел таҙалығынан айырылмаһындар.

Тутыя ҒӘЛИМОВА.

ВАҠИҒА

«АРҒУЖА» ЕҢЕҮСЕЛӘРЕ

1-се дәрәжә лауреаты – Яңы Сувыл мәҙәниәт һарайының «Шишмәләр» коллективы. **Авторҙың фотоһы.**

Мәҙәниәт хеҙмәткәрҙәренең район семинарында Силәбе өлкәһе губернаторы ярҙамында уҙғарылған башҡорт фольклоры «Арғужа – 2023» район конкурс-фестивалендә ҡатнашыусыларҙы тәбрикләү тантанаһы үтте.

ГРАН-ПРИ Аҡбаш ауылы мәҙәниәт һарайы янында ойошторолған «Ынйылар» коллективына тапшырылды (етәксеһе – Баһаува Г.Г).

АУЫЛ МӘҘӘНИӘТ ҺАРАЙҘАРЫ АРАҺЫНДА:

1-се дәрәжә лауреаты – Яңы Сувыл мәҙәниәт һарайының «Шишмәләр» коллективы (етәксеһе – Солтанова М.К.);

2-се дәрәжә лауреаты – Яратҡол мәҙәниәт һарайының «Хазина» (етәксеһе – Хәйретдинова К.В.);

3-сө дәрәжә лауреаты – Ҡолой мәҙәниәт һарайының «Ҡолой моңдары» (етәксеһе – Яхин Э.С.).

НОМИНАЦИЯЛАР:

«Тамашасы һөйөүе» – Ҡорман мәҙәниәт һарайының «Йәйғор» фольклор коллективы (етәксеһе – Ғүмәрова З. А.);

«Халыҡ традицияларын һаҡлаусы» – фольклорный коллектив Дербишевского СДК, руководитель Итаякова А.Т.

АУЫЛ КЛУБТАРЫ АРАҺЫНДА:

1-се дәрәжә лауреаты: Мәүлит ауыл клубының «Мәүлит моңдары» фольклор коллективы (етәксеһе Хәмиҙуллина Г.М.);

3-сө дәрәжә лауреаттары: Ялтыр ауыл клубының «Ялтырҙар» фольклор төркөмө (етәксеһе – Шәимова А.Г.); Бикҡол ауыл клубының «Арғужа» фольклор коллективы (етәкселәре – Хоҙайбирҙина Н.Х., Вәлиева Р.И.).

НОМИНАЦИЯЛАР:

«Быуындар күсәгилешлелеге»:

– Мәтәл ауыл клубының «Мираҫ» фольклор коллективы (етәксеһе – Сиражетдинова Р.Р.);

– Ҡуйһары ауыл клубының «Инеш» фольклор коллективы (етәксеһе – Хисамова Л.Х.).

«Үҙенсәлекле сәхнә әҫәре» – Иҫке Сувыл ауыл клубының «Умырзая» фольклор коллективы (етәксеһе – Әлибаева Ш.С.).

Бүләкләү тантанаһында Хакимиәт башлығы урынбаҫары Мусина И.В. ҡатнашты. Конкурс-фестивалдә ҡатнашыусыларҙың барыһына ла Хакимиәт башлығы Ишимов И.В. ҡултамғаһы менән дипломдар һәм иҫтәлекле бүләктәр тапшырҙы.

Силәбе башҡорттары ҡоролтайының Арғаяш бүлексәһе бүләктәренә 1-се дәрәжә лауреаттарына лайыҡ булған ике коллектив эйә булды.

Мәртәбәле сарала ҡатнашыусыларҙы оло еңеүҙәре менән ҡотлайбыҙ! Матур байрам ойоштороусыларҙың тынғыһыҙ хеҙмәте, сағыу сығыштары өсөн бик рәхмәтлебеҙ!

Айырым рәхмәттәребеҙҙе жюри ағзалары Хисаметдинова Г.Т., Һөнәршина А.М., Ҡотохужина Ф.А. юллайбыҙ. Яңы осрашҡанға тиклем, «Арғужа!»

Милә СОЛТАНОВА,
проект авторы.

ЙЫЛЫ ОСРАШЫУ

Ҡолойҙар М.Аҡмулла исемендәге Башҡорт дәүләт педагогия университеты уҡытыусылары, Башҡортостандың атҡаҙанған мәғариф хеҙмәткәре, филология фәндәре кандидаты, БДПУ-ның әҙәбиәт һәм мәҙәниәт кафедраһы доценты Зәки Арыҫлан улы Әлибаев етәкселегендәге студенттарҙың фольклор экспедицияһын ихлас ҡаршы алды.

Сәфәр Ҡолой китапханаһынан башланды, унда йәш студенттар Кәтибә Кинйәбулатованың бүлмәһе менән танышты һәм бөйөк башҡорт шағирәһенең тыуған ерендә булыуы менән бик ҡәнәғәт ҡалды. Артабан Ҡолой ауылы мәҙәниәт йортонда уҡ Ҡолой ауыл биләмәһенең оло йәштәге әбей, бабайҙары студенттарға Арғаяш башҡорттарының фольклорын һөйләнеләр, оҙон йырҙары, мөнәжәттәре, мәҡәл, әйтемдәре, таҡмаҡтары менән уртаҡлаштылар. Ирле-ҡатынлы Йомағужиндар йәш ҡунаҡтарҙы шәхси музейына саҡырҙы, тәмле былау менән һыйланы, балалар боронғо башҡорт уйындарына ҙур теләк менән ҡушылды. Фольклор экспедицияһында ҡатнашыусылар үҙенсәлекле мәҙәни ҡомартҡы – боронғо мәсет менән танышты, сәй табынына булды , аят, мөнәжәттәр тыңланы. Ҡунаҡтарҙы йылы ҡабул иткәне өсөн Ҡолой ауыл советы хакимиәтенә А.Ҡ. Әлмөхәмәтов, Ҡолой ауыл советы башҡорттары ҡоролтайы рәйесе З.С. Хәҙиев, К.Кинйәбулатова исемендәге Ҡолой китапханаһы коллективы, «Шишмә» мәктәп музейы мөдире А.С. Фадеев, Йомағужиндар ғаиләһе, шулай уҡ А.Сафин етәкселегендә мәсеткә килеүселәргә оло рәхмәттәребеҙҙе еткерәбеҙ.

Ҡолой клуб системаһы коллективы.

ЯҢЫЛЫҠТАР

Телде һаҡлау

Башҡорт телен, башҡа төрлө милли телдәрҙе һаҡлаған кеүек үк, якларға кәрәк. Телде һаҡлау – шул телде белеү, шул телдә иркен һөйләшеү, әлбиттә, шул телдә йырҙар ҙа башҡара алыу тигән һүҙ!

16 июндә Байрамғол ветерандар советы башланғысы менән (етәксеһе Мырҙабаев З.И.) башҡорт йыры фестивале үтте. Унда мин Арғаяш районы депутаттары йыйылышында депутат, «Берҙәм Рәсәй» партияһы фракцияһы етәксеһе булараҡ ҡатнаштым. Был иҫ киткес фестиваль булды! Беҙ иҫ киткес байрамда булдыҡ! Беҙ оҙон көй (һуҙып башҡарылған, оҙон көй), уртаса көй (ярым оҙон көй), ҡыҫҡа көй (ҡыҫҡа көй) ишеттек.

Ауыл биләмәләре вәкилдәре ихлас сығыш яһаны! Ветерандарға туған телде һәм мәҙәниәтте һаҡлау мәсьәләһендә йәштәр менән күберәк эшләргә кәрәк, тип билдәләнем сәләмләү хатында. Район депутаттары Ольга Шахова менән Владимир Середкин да ҙур ярҙам күрһәткәндәре өсөн шатмын. Байрамғол мәҙәниәт йорто хеҙмәткәрҙәренә һәм депутаттар советы рәйесе З.Р. Хәмиҙуллинға ҙур рәхмәт һүҙҙәрен еткерәм.

Люциә ЙОСОПОВА,
депутаттарҙың район советы рәйесе.

Һаумы, әкиәт!

Өфөлә «Китап - байрам» халыҡ-ара китап йәрминкәһе барышында Башҡортостан Республикаһы халыҡтарының туған телдәрендә донъя халыҡтары әкиәттәрен йәш башҡарыусыларҙың «Һаумы, һаумы, әкиәт!» төбәк-ара конкурсына йомғаҡ яһалды.

Конкурстың ойоштороу комитетына 376 эш: 194 – дөйөм белем биреү мәктәптәренең 4-се класс уҡыусыларынан һәм 182 – Башҡортостан Республикаһы, Татарстан Республикаһы, Силәбе өлкәһе һәм Красноярск крайы мәктәпкәсә белем биреү ойошмалары тәрбиәләнеүселәренән ҡабул ителде.

«Әкиәтте сәхнәләштереү» номинацияһында 4 класс уҡыусылары Алина Ғафарова, Арина Ғафарова, София Зәйнәғәбдинова, Аслан Нәбиуллин, Вилена Ишкинина һәм Самат Шәрипов I урынды алды (етәксеһе Бикмәтова Рәҡиә Ғәниева). Эльбрус Бикмәтов һәм Катрина Шаһивәлиева – икенсе урын алыуға ирештеләр (етәксеһе Ураҡанова Вилена Мәүлетдин ҡыҙы). «Яңғыҙ номерҙы башҡарыу» номинацияһында 3 класс уҡыусыһы Аделина Үлмәҫҡолова III урын алды.

Рәҡиә БИКМӘТОВА,
Бажикәй урта мәктәбе уҡытыусыһы

Башҡорт йәштәре иттифағы йортон ҡотлау

Силәбе өлкәһенең Башҡорт йәштәре иттифағы активистары квартирник (фатирник) үткәрҙе. Сара Башҡорт йәштәре иттифағы йортона нигеҙ һалыуға бер йыл тулыуға арналды.

Туған телдә һөйләшергә теләүселәрҙең барыһы ла уҡыусыларға ҡушыла ала. Курстарҙың «Бәйләнештә» ге «Башҡорт теле. Силәбенең телдәр курстары». Төрлө йүнәлеш етәкселәре уҙған йылдағы эшмәкәрлек йомғаҡтары хаҡында һөйләне, статистик мәғлүмәттәр килтерҙе, киләсәккә пландар билдәләне. Тамашасыларға «Үҙ уйының» интеллектуаль уйыны тәҡдим ителде. Һорауҙар дөйөм белемде тикшереүгә генә ҡайтып ҡалманы, ә йәштәр иттифағы тарихына ла, Башҡорт йәштәре иттифағы йорто үҫеше, тыуған яҡты өйрәнеү факттарына ла ҡағылды. Билдәләп үтергә кәрәк, арғаяштарҙың күпселеге туған телен белә һәм телде белеүгә ҡағылышлы һорауҙарға яуап бирә алды. Һөҙөмтәлә көсөргәнешле көрәштә лидерлыҡҡа сығыу өсөн балдарҙы дөрөҫ бүлә алған егеттәр командаһы еңде. Музыкаһыҙ «Аулаҡ өй» – ултырмалар музыкаһыҙ буламы ни?! Гитарасылар билдәле рус һәм башҡорт йырҙарын башҡарҙы. Үҙҙәре яҙған әҫәрҙәрен авторҙарҙың башҡарыуында ла тыңланыҡ.

Кисә бик күңелле һәм йылы шарттарҙы үтте. Һәр кем үҙенең яратҡан йырҙарын йырлап, тыңлап, интеллектуаль һәм өҫтәл уйындарында уйнап һәм, әлбиттә, тәмләткәстәр менән сәй ҙә эсә алды.

Диләрә ҒИНИӘТУЛЛИНА.

Махсус битте Марат Абдулвәлиев әҙерләне. Тәржемә: Нурия Иҡсанова. Мәҡәләләрегеҙҙе түбәндәге адрес буйынса килтерегеҙ:
Арғаяш, Комсомол урамы, 25, «Арғаяш-Медиа». Яңылыҡтар өсөн телефон: 8 (35131) 2-01-69. Беҙҙең электрон почта: argayash-m@yandex.ru.